

"מעלת לימוד תורה בשבת"**חלק א: הבסיס****ירושלמי:**

שבת טו, ג : "לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהם בדברי תורה".

טור:

או"ח סי' רצ : וז"ל, ואם רגיל בשינת הצהרים אל יבטלה כי עונג הוא לו ואחר השינה קובעין מדרש, כדאיתא במדרש אמרה תורה לפני הקב"ה רבש"ע כשיכנסו ישראל לארץ זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו ואני מה תהא עלי, אמר לה יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו שהם בטלים ממלאכתם ויכולין לעסוק בך, ע"כ צריך שיקבעו מדרש להודיע לעם את חוקי הא' ואת תורותיו, עכ"ל.

שו"ע:

או"ח סימן רצ סעי' ב' : אחר סעודת שחרית קובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש בדברי אגדה, ואסור לקבוע סעודה באותה שעה. הגה, ופועלים ובעלי בתים שאינם עוסקים בתורה כל ימי השבוע יעסקו יותר בתורה בשבת מתלמידי חכמים העוסקים בתורה כל ימי השבוע, והת"ח ימשיכו יותר בעונג אכילה ושתיה קצת, דהרי הם מתענגים בלימודה כל ימי השבוע, ע"כ.

שם : ומי שאינו לומד (הל' שבת) בשבת, הרי שחסר לו בקיום מצות

חלק ב: מדרשים / פרשנים**שלה:**

חידושי תורה בשבת — חייב אדם לחדש חידוש בתורה בכל שבת כמ"ש בזוהר: בחזרת נשמה יחידה למקומה, שואל אותה הקב"ה, מה חידוש אמרת בתורה ומח"ב בשם האר"י ז"ל, שאם מחדש בתורה מעטרין לאביו באותו עולם

אגרת אליהו:

לימוד תורה בשבת — יש בו סגולה רבה, ושכרו הוא גדול. ועליו אמרו "יפה שעה אחת בלימוד תורה בשבת מאלף שעות בימות החול" ועוד מקבל שכר על ימות השבוע אפילו לא למד בהם מחמת אונס עבודה וכד'.

חתם סופר:

עה"ת, פר' נח : כתב וז' ל "תכלית ימי החול המה שבתות וימים טובים, שזה תכלית עבודת המונים בני"י העוסקים בכל ימי החול במלאכתו ונח ביום השבת - לעסוק במושכלות ועיוניות וללמוד תורה, עכ"ל

יסוד ושורש העבודה:

שהגם אם האדם לא יכול ואין ברוחו לחדש חידוש תורה בשבת – ילמד דבר חדש שלא ידע, או יקבל עליו בשבת הנהגה בעבודת ה' חדשה שלא נהג בה עד כה ונחשב לו כחידוש.

ועוד כתב שם: אשרי אדם עוז לו ותושיה מתגלה חידושי אוריתא אליבא דאמת, ואשרי מי שעמלו בתורה ומיגע את עצמו לחדש איזה דבר חידוש בתורה הקדושה לפי האמת וכו', ומה גם שבשבת קודש, יום שיש בו מוסף, תיקונים גדולים בעולמות העליונים מחידושו יותר ויותר וכו'.

חלק ג: מאמרים / שיחות**מאמר א:**

חידושי תורה בשבת — חייב אדם לחדש חידוש בתורה בכל שבת כמ"ש בזוהר: בחזרת נשמה יחידה למקומה, שואל אותה הקב"ה, מה חידוש אמרת בתורה (שלי"ה). ומח"ב בשם האר"י ז"ל, שאם מחדש בתורה מעטרין לאביו באותו עולם.

לימוד תורה בשבת — יש בו סגולה רבה, ושכרו הוא גדול. ועליו אמרו "יפה שעה אחת בלימוד תורה בשבת מאלף שעות בימות החול" ועוד מקבל שכר על ימות השבוע אפילו לא למד בהם מחמת אונס עבודה וכד'. (ראה המאמר ב"אגרת אליהו)

וכן על התפילות החטופות בימות החול מחמת העבודה, אם הוא מתפלל בכוונה ובנחת רוח בשבת, מעלה בזה את התפילות של חול.

דברי חול בשבת — יזהר בשבת, הן בלילה והן ביום, שלא לדבר על שום ענין של חול, מסחר, פוליטיקה וכד' אלא אך ורק על דברי תורה, קדושה, הלכות שבת, ענינים צבוריים דתיים וכד' כדי שהשבת תעבור בקדושה ולא תחולל חס ושלום (פט)

מאמר ב:

לימוד התורה בשבת ולימוד הלכות שבת וכפרת החטאים אאפשר לזכות ע"י התורה

כתב הטור (או"ח סי' רצ) וז"ל, ואם רגיל בשינת הצהרים אל יבטלה כי עונג הוא לו ואחר השינה קובעין מדרש, כדאיתא במדרש אמרה תורה לפני הקב"ה רבש"ע כשיכנסו ישראל לארץ זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו ואני מה תהא עלי, אמר לה יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו שהם בטלים ממלאכתם ויכולין לעסוק בך, ע"כ צריך שיקבעו מדרש להודיע לעם את חוקי הא' ואת תורותיו, עכ"ל.

הנה על מה שכ' הטור שצריך לקבוע מדרש להודיע לעם את חוקי האלקים, הביא שם בב"י את דברי המדרש (שמקצתו הובא לעיל), "כך אמר הקב"ה למשה רד ועשה לי קהלות גדולות בשבת כדי שילמדו כל הדורות הבאים אחריו להקהיל קהלות בכל שבת להכנס בבתי כנסיות ובתי מדרשות ללמוד בהם תורה לרבים דבר אחר ויקהל משה - אמר להם הקב"ה לישראל אם אתם נקהלים בכל שבת ושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וקורין בתורה ובנביאים מעלה אני עליכם כאילו המלכתם אותי בעולמי, שכן ישעיהו הנביא מפרש (מג-יב) "ואתם עדי נאם ה' ואני אל" אתם מעידים עלי שאני א' בעולם. ומכאן סמכו בכל תפוצות הגולה להקבץ בבתי כנסיות לקרות מקרא ולדרוש בדברי אגדה וכו", עכ"ל

הרי שיש לנו חובה להקהיל קהלות וללמוד בבתי כנסיות ובתי מדרשות בשבת

וכן ב'חתם סופר' (עה"ת, פר' נח) כתב וז' ל" תכלית ימי החול המה שבתות וימים טובים, שזה תכלית עבודת המונים בני"י העוסקים בכל ימי החול במלאכתו ונח ביום השבת - לעסוק במושכלות ועיוניות וללמוד תורה, עכ"ל

על חיוב עסק התורה בשבת מחמת היות האדם פנוי ביום זה ממלאכתו, **המשיל ה'מגיד מדובנא'** את המשל הבא: משל לאחד שהרחיק נדוד, ויעזוב משפחתו וכל בית אביו לגור בארץ אחרת, והיו עיניו נשואות וכלות, אולי יראה איזה אורח הבא מעיר מולדתו, למען ישאל את פיו על בני משפחתו, ולא עלתה בידו.

לימים בא עני אחד הסובב ומחזר על הבתים, והנה כבואו אל ביתו, הכיר בו כי הוא מעיר מולדתו, וישמח מאד לקראתו, ורצה להשתעשע עמו, לשאול אותו על בית אביו ומשפחתו הכבודה. ויאמר אליו העני, מדוע תעצרני, הלא לעשות מלאכתי באתי, הנה למה תגרום לי הפסד? ויאמר לו, אם כן הגידה נא לי כמה עלה בדעתך לקבץ פה? אמר לו, ב' וג' זהובים. אמר לו, הא לך ג' זהובים ושבה עמדי. ויעש כן וישב עמו.

והתחיל לספר לו עסקי משפחתו ואודותיהם ושלוש בניהם. ויהי אך התחיל לספר, נפלה עליו תרדמה, והוא יושב ומתנמנם. ויאמר, אחר כי זכיתי להיות לי מקום לנוח בו, אבקש את הבעל הבית ויתן לי מקום מנוחה ואשכבה ואישן. כעס עליו בעה"ב ויאמר: הלא אנכי עשיתי אותך איש

בטל היום הזה למען הפיק טובתי, למען תספר לי משלום משפחתי והקרובים אל ביתי, ועתה מה לך לנוח, או מדוע תשכב ותרדם.

הנמשל, הקב"ה נתן לאדם נפש עליונה חצובה מתחת כסא כבודו, ונתרחקה ממעונתה, ובכל ימי השבוע, גם כי הקב"ה "משתוקק לשמוע טובות ממנה, אך האדם טרוד בעסקיו, לכן הגביל להשתעשע עמנו ביום השבת מכל טרדה, ונוכל להשתעשע בקרבת ה' ית"ש, ולשוש באהבתו, ע.כ.

כך השמיענו ה' מגיד מדובנא' זצ"ל השבתות וימים טובים לא נתנו כי אם להשלים יראתנו ועבודתנו מה שלא נשיג בימי החול, וזה שנאמר, "זכור את יום השבת לקדשו" (לעיל כ-ח), ר"ל, כי צריך אתה לזכור לקדשו לעולם באותה קדושה שהיינו בה בעת הציווי ביום מתן תורה שהיה שבת, והיינו עומדים כולנו באסיפה והקהל לשמוע מפי החכמים דברי תורה, יראה וחכמה. וזה מאמר ה'ילקוט', אמר הקב"ה למשה עשה לך קהלות ודרוש לפניהם וגו' בשבת וכו', והיינו, בעבור יתדמו כל השבתות לשבת הראשונה אשר בו נתנה התורה, ע.כ.

הלימוד בחברה, נעים מאשר הלומד יחידי, וכמו שאמר 'רבנו בחיי' (בראשית יח-כד) וז"ל כמו שאמרו רז"ל אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין, ע"כ

ובזה יובנו דברי המדרש, אמרה שבת לפני הקב"ה, לכולם נתת בן זוג, כי יום א' וב' זוג, ג' וד' זוג, ה' וו' זוג, ולי לא נתת בן זוג. אמר לה הקב"ה, כנסת ישראל היא בן זוגך, ומדוע אמר כנסת ישראל ולא "ישראל".

אמנם איתא, שלוו מן הימים ושילמו, דהיינו שאם לא יכלו ביום אחד ללמוד ככל אשר קבלו עליהם, השלימו זאת ביום אחר, וכמו שכל בר ישראל עושה בעצמו, כשאינו יכול ללמוד ביום א' כל שעוריו, מקדים לקום ביום ב' ומשלים.

והנה, את הלימוד של ימות החול יכול האיש להשלים ביום של חול חברו, כי אותנו הטעם של הלימוד אשר ביום הזה ביום האחר, אבל הטעם שאיש ישראל מרגיש בתפלת שבת, בהעברת הסדרה ובכל דבר שלומד בו, אינו יכול להרגיש כשילמד בחול. וזאת טענה השבת: לכולם נתת בן זוג, ואת אשר יחסר ביום זה ישלים ביום השני

והנה בדברי הטור אין מבואר שיש החובה ללמוד דוקא הלכות שבת, אמנם בב"ח שם כתב בשם ה'ילקוט' שאכן יש עדיפות בנושא הלימוד וז"ל, אמר הקב"ה למשה עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת וכו' ולהורות לישראל איסור והיתר, מכאן אמרו משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין בענינו של יום, הלכות פסח בפסח, הלי' עצרת בעצרת, הלי' חג בחג וכו', ומקרוב נתפשט לדרוש כל דרשות באגדות ולא בדינין והלכות כל עיקר נגד דעת תורתנו דעיקר הדרשה צריך שתהיה ללמד את חוקי הא' ואת תורותיו להורות הלכות שבת והאסור והמותר

וכו', עכ"ל. והיינו שצריך ללמוד מענינו של יום, ומכח זה אף תיקן משה שבחגים ילמדו מענינו של יום.

והנה מקור גדול לדברי הב"ח יש בד' הראב"ד בביאור דרשת חז"ל בתו"כ ריש בחוקותי והכי איתא שם, "זכור את יום השבת לקדשו", יכול בלבד, כשהוא אומר שמור הרי שמירת לב אמורה, הא מה אני מקיים וזכור שתהא שונה בפיך, ע"כ. וכ' הראב"ד שתהא שונה בפיך, פירוש, הלכות שבת

והנה מש"כ הב"ח כנגד מי שדורש בענייני אגדה הנה יעוי במג"א בה' פסח (סי' תכט סק"א) שכי קודם הפסח דורשים בה' החג ובחג עצמו דורשים בענייני יציא"מ ובאגדות

ובהלכות שבת נפסק בשו"ע (רצ ס"ב) בזה"ל, אחר סעודת שחרית קובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש באגדה ואסור לקבוע סעודה באותה שעה וכו'

אמנם הנה בבבלי במגילה (לב ע"א), הביאה הגמ' את הברייתא שחייבים ללמוד הלכות חג בחג, ולא נזכר שם הלכות שבת בשבת המובא בילקוט הג"ל. ועיי' ברמב"ם הלי' שבת (פכ"ג הלי' יט, פ"ל הלי' י) שכי, מנהג צדיקים הראשונים שהיו נוהגין לבא לבית המדרש ביום השבת ולשנות עיי"ש. אבל אינו מבואר שעסקו דוקא בלימוד בהלי' שבת, ואף לאו דוקא בהלכות, ולכאורה מקור לדברי הפוסקים אשר השמיטו ענין זה של הלכות שבת בשבת דלא כהב"ח הוא מכח הגמ' במגילה.

נמצאנו למדים, דלימוד תורה (ובפרט הלי' שבת כפי היילקוט' והראב"ד) בשבת, הוא חלק מעניין קיום ושמירת השבת, ודע כי הלכה זו הובאה בשו"ע או"ח הלי' שבת (ולא ביו"ד הלי' ת"ת). ומי שאינו לומד (הלי' שבת) בשבת, הרי שחסר לו בקיום מצות השבת. וזו העדר קיום חובת היום בפרט להראב"ד שזהו ענין "זכור את יום השבת לקדשו"

מאמר ג:

וישבתו העם ביום השביעי

איתא בשו"ע או"ח סימן רצ סעי' ב': אחר סעודת שחרית קובעים מדרש לקרות בנביאים ולדרוש בדברי אגדה, ואסור לקבוע סעודה באותה שעה. הגה, ופועלים ובעלי בתים שאינם עוסקים בתורה כל ימי השבוע יעסקו יותר בתורה בשבת מתלמידי חכמים העוסקים בתורה כל ימי השבוע, והת"ח ימשיכו יותר בעונג אכילה ושתיה קצת, דהרי הם מתענגים בלימודה כל ימי השבוע, ע"כ. ולכאורה כשנבוא לדון איזו הנהגה עדיפה היא בשבת - לימוד התורה או עונג של אכילה ושתיה, הרי מדחזינן דבע"ב ופועלים צריכים ללמוד בשבת יותר מהת"ח, ואין להם להתעסק הרבה באכילה ושתיה, א"כ משמע דענינו של לימוד התורה בשבת עדיף טפי מהציווי של עונג שבת. אלא דלפ"ז אינו ברור א"כ מדוע נגרע דינם של תלמידי חכמים, דאמרינן בהו שימשיכו עצמם יותר לתענוג אכילה ושתיה, דמשמע מיניה שהוא דין נוסף מכלל מצות עונג שבת המבואר בסימן

רמב, וע"כ ילמדו בשבת פחות מהרגלם בשאר ימות השבוע, וירבו קצת בתענוג, ואמאי לא יקיימו ת"ח בעצמם מצות לימוד התורה בשבת דאית ליה עדיפות על פני עונג של אכילה ושתיה. וכי היכי דסתם אנשים הבאים לקיים מצות השבת כראוי אמרינן להו שיקבעו עצמם לתורה, מאי שנא ת"ח שאין הם מקיימים הלכתחילה של המצוה.

היה מקום לומר דבאמת שני דברים יש לקיים בשבת, הן לימוד התורה והן העסק בתענוג. אלא דחלוקים המה כיצד לקיים עיקר דינם, דסתם אנשים בלימוד התורה, ות"ח בעונג של אכילה ושתיה. אמנם אכתי צ"ב, דא"כ היה ראוי לומר דאיה"נ דתלמידי חכמים צריכים להפחית מלימודם בחול, כדי שיוכלו להתעסק גם בקיום מצות העונג, שהוא ממצוות השבת, אמנם מאידך גיסא גם בע"ב ופועלים, נימא דאף שבימות השבוע אין הם עוסקים בתורה, מ"מ בשבת צריכין אף הם ללמוד לצורך קיום דין לימוד תורה בשבת. באופן שבסופו של דבר, שניהם יעסקו באותה מדה, הן בתורה והן בעונג. רק דכל אחד כלפי עצמו משנה את הרגלו מימות החול, דהת"ח דעסוקים כל היום רק בתורה, מפחיתים מלימודם לצורך עונג שבת, והפועלים שאינם עסוקים כלל בתלמוד מרבים ללמוד לצורך עונג שבת. אך שיעור הלימוד בשבת שוה לשניהם.

אך אין לומר דזהו באמת פירושא דהך הלכתא בדרך הנתבאר, דהרי לשון השו"ע הוא דבע"ב יעסקו בתורה "יותר מתלמידי חכמים", וכן נאמר אצל ת"ח דהם ימשיכו "יותר" בעונג של אכילה ושתיה, והיינו יותר משאר אנשים. וא"כ למעשה על הבע"ב ללמוד בשבת יותר מהת"ח ועל הת"ח להתענג יותר מבע"ב. וגדר הדבר צריך הסבר.

הנה מקור ההלכה הובא במ"ב בשם המדרש, דאמרה תורה לפני הקב"ה רבש"ע כשיכנסו ישראל ל א"י זה לכרמו וזה לשדהו, אני מה תהא עלי, אמר לה יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו, שהם בטלים ממלאכתם ויכולים לעסוק בך. וכן בס"ק ז' מביא המ"ב מהגמ' (גיטין לח:): דבתלת מילי נחתי בעה"ב מנכסייהו וחד מינייהו דקבעי סעודתא בשבתא בעידן בי מדרשא. והמשך דברי המ"ב בזה"ל, והענין כדאיתא בירושלמי לא ניתנו שבתות ויו"ט לישראל, אלא כדי לעסוק בהם בתורה, מפני שכל ימות החול הם טרודים במלאכתם ואין להם פנאי לעסוק בה בקביעות, ובשבת הם פנויים ממלאכה ויכולים לעסוק בה כראוי, לפיכך אסור לו לפנות עצמו מד"ת וכו', עכ"ל הנצרך לענינו.

במאמרים דלעיל יש מקור רק לרישא דהלכתא דידן, דבע"ב העסוקים במלאכתם בימי השבוע מחוייבים ללמוד בשבת. אך עדיין אין לנו מקור לסיפא דהך הלכתא דהתלמידי חכמים מפחיתים מלימודם ומתעסקים בעונג דאכילה ושתיה, והרי אם השבת הוא 'בן זוג' לתורה נימא הכי גם לגביהו דת"ח.

וכן צ"ע על המובא לעיל בשם המדרש דאמרה תורה לפני הקב"ה, רבש"ע כשיכנסו ישראל לארץ, זה לכרמו וזה רץ לשדהו, אני מה תהא עלי, אמר לה יש לי זוג שאני מזווג לך, ושבת שמו שהם בטלים ממלאכתם ויכולים לעסוק בך, ע"כ.

ולכאורה צ"ב תשובת הקב"ה להתורה שיש לי בן זוג שאני מזווג לך ושבת שמו, והרי השבת לא נתחדשה בא קישראל, דגם עד שנכנסו לא קהיתה להם את השבת ללמוד, ולא עוד אלא שבזמן ששהו ישראל במדבר לא היה חסר להם דבר, מאחר שה' המטיר להם לחם מן השמים, ומצור החלמיש הוציא להם מים, וגם נתן להם כל צרכיהם, ושמלתם לא בלתה מעליהם, וכל התעסקותם הגשמית היתה רק בלקיטת המן של אותו היום, והרי נשאר להם לקבוע עיקר התעסקותם בלימוד התורה ולדבקה בו יתברך, וכל השבוע היה אצלם בבחינת שבת בלא שיהא להם דאגת קיום - מבלי שזה ק לכרמו וזה רץ לשדהו, וא"כ צ"ע במה נתרצית התורה בתשובת הקב"ה, והרי סו"ם נלקח ממנה ימי השבוע, ונשאר עבורה רק יום אחד, יום השביעי, שבו יתעסקו בני"י בתורה. " אמנם נתבטלה טובא התורה שהיו יכולים ללמוד בשאר הימים, מפני שיהיו נתונים לדאוג לצרכיהם הגשמיים [אך דיש ליישב בפשטות שטענת התורה היתה מאחר שנכנסו ישראל לארץ ויהא זה קלכרמו וכו' ותורה מה תהא עליה, דהיינו שמא משום כן לא ילמדו כלל, וחי"ו תשתכח התורה מישראל, וע"ז השיב הקב"ה שפיר דהעסוקים בימי השבוע יעסקו בתורה בשבת. מ"מ עדיין צ"ע מאחר שלקחו ממנה את רוב הימים כנ"ל

מאמר ד:

א - לימוד תורה בשבת

מצווה להרבות בלימוד תורה ביום השבת, ואמרו חכמים (ירושלמי שבת טו, ג): "לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהם בדברי תורה". עוד אמרו חכמים: "אמרה תורה לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, כשיכנסו ישראל לארץ, זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו, ואני מה תהא עלי? אמר לה: יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו, שהם בטלים ממלאכתם ויכולים לעסוק בך" (טור או"ח רצ). עוד אמרו חכמים (תדבא"ר א): "כך אמר להם הקב"ה לישראל: בניי, לא כך כתבתי לכם בתורת: לא ימוש ספר התורה הזה מפיד וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה (יהושע א, ח), אף על פי שאתם עושים מלאכה כל שישה ימים, יום השבת יעשה כולו תורה. מכאן אמרו, לעולם ישכים אדם וישנה בשבת, וילך לבית הכנסת ולבית המדרש, יקרא בתורה וישנה בנביאים, ואחר כך ילך לביתו ויאכל וישתה, לקיים מה שנאמר (קהלת ט, ז): לֶךְ אַחֲרַי אֲכַל בֶּשֶׂמֶתָהּ לְחֶמְדָּהּ וְשִׂתָּהּ בְּלֵב טוֹב וַיִּנְדָּךְ".

אמרו חכמים שצריך לחלק את זמן השבת, חציו לה' בלימוד תורה בבית המדרש וחציו לעונג שבת של אכילה, שתיה ושינה (פסחים סו, ב). אמנם יש סוברים, שרק ביום טוב החלוקה שווה, אבל בשבת שנועדה לתורה, צריך להקדיש יותר ממחצית הזמן ללימוד התורה (בי"ח עפ"י רמב"ם). אולם לרוב הפוסקים, כוונת חכמים שגם בשבת יש לחלוק את הזמן, חציו לתורה וחציו לעונג גשמי. יוצא לכאורה לפי זה, שחובה להקדיש כשתים עשרה שעות וחציו לתורה, שכן משך השבת עם תוספת שבת הוא כעשרים וחמש שעות. אולם למעשה נראה שאפשר להקל, שאותן שבע שעות שאדם צריך לישון בכל יום אינן בחשבון, הרי שנותרו שמונה עשרה שעות, ומתוכן יש להקדיש כתשע שעות לתורה, וכתשע שעות לעונג שבת של אכילה, שתיה ותוספת שינה של תענוג. ואף שעיקר העניין הרוחני של השבת נועד ללימוד תורה, נראה מדעת כמה פוסקים שאפשר להקל ולכלול בתשע השעות של תורה גם את שעות התפילה, ובתנאי שלא יאריכו מדי בתפילה. לפי זה

יוצא שבפועל צריכים להקדיש לכל הפחות שש שעות בשבת לתורה, שיחד עם שלוש השעות המוקדשות לתפילה יהיו תשע שעות.

על גבי החלוקה הכללית, מחצה לעונג רוחני ומחצה לעונג גשמי, ישנה הדרכה נוספת, שתלמידי חכמים שרגילים לסגף עצמם במשך ימות השבוע בשקידת התורה, יוסיפו מעט בעונג גשמי, ואילו אנשי מעשה שאינם מספיקים ללמוד תורה כראוי בימות החול, ירבו יותר בלימוד התורה (ירושלמי שבת טו, ג, פס"ר סו"פ כג, ב"י רפח, א). וכן כתב הרמ"א (רצ, ב): "בעלי בתים שאינם עוסקים בתורה כל ימי השבוע, יעסקו יותר בתורה בשבת מתלמידי חכמים העוסקים בתורה כל ימי השבוע. ותלמידי החכמים ימשיכו יותר בעונג אכילה ושתיה קצת, דהרי הם מתענגים בלימודם כל ימי השבוע".

הטעם לכך, שהשבת נועדה להשלים את האדם שלימות גמורה, ברוחניות וגשמיות. ואנשי מעשה שעסוקים כל השבוע בעבודתם, זקוקים יותר להשלמה בלימוד התורה, ותלמידי חכמים שמתישים את גופם בשקידת התורה, זקוקים יותר להשלמה בעונג גשמי. מכל מקום אלו ואלו צריכים לתת מקום נכבד לעונג שבת רוחני ולעונג שבת גשמי, שעל ידי חיבורם יחד הם מפרים זה את זה, והאדם מגיע לשלמותו, וזוכה לעונג שבת עמוק ואמיתי. 1

ב - סדרי הלימוד בשבת

לימוד התורה בשבת צריך להיות בשמחה ותענוג, ולכן כתבו כמה פוסקים, שאין ללמוד סוגיות מסובכות וקשות, מפני שבעת שהלומד אינו מבין את לימודו הוא שרוי במתח וצער. לפיכך נכון לחזור בשבת על דברים שכבר ידועים היטב, או ללמוד דברים בהירים ומובנים, כל אדם לפי רמתו. ואף תלמידי חכמים ראוי שילמדו בשבת סוגיות קלות שאין בלימודם יגיעה (או"ז, יעב"ץ). ויש אומרים שאדרבה, ראוי ללמדנים ללמוד סוגיות קשות ולהעמיק בהם (מחזיק ברכה רצ, ו). כפי הנראה אין כאן מחלוקת, אלא הכל תלוי באדם, מי שאוהב להקשות ולתרוץ, יעסוק בסוגיות קשות, ומי שאוהב הבנות ישירות ובהירות, יעסוק בדברים מובנים.

עיקר הלימוד צריך להיות בדברים שמדריכים את האדם לחיות את חייו כראוי, שנאמר (דברים ה, א): "וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וְשִׁמְרְתֶם לְעִשְׂתֶּם". וכן כתבו הפוסקים, שמי שיש לו שעות ספורות ללימוד, יקדישם ללימוד הלכה. וכן ילמד ענייני אמונה ומוסר, כדי לרומם את מחשבתו ולתקן את דרכיו (מ"ב רצ, ו. דרישה, ש"ד, ט"ז ליו"ד רמו. שועה"ר ה"י ת"ת ב, ט). ואם כך בכל השבוע, על אחת כמה וכמה שראוי ללמוד בשבת דברי תורה שמכוונים את החיים, שהשבת היא פנימיות השבוע, ועניינה להאיר ולהדריך את ששת ימי המעשה. וכל אדם צריך לבחון בנפשו, בנוסף ללימוד ההלכה, איזה לימוד מאיר יותר את חייו, האם לימוד בספרי אמונה או תנ"ך או מוסר או חסידות. ותלמידי חכמים שעוסקים כל השבוע בכל תחומי הלימוד, אינם צריכים להדרכות אלו, וילמדו במקום שליבם חפץ.

טוב לחדש חידושי תורה בשבת, ואמרו בזוהר (ח"ג קעג, א) שבמוצאי שבת, בעת שהנשמה היתירה חוזרת למקומה, שואל הקב"ה איזה חידוש חידש כל יהודי על ידי נשמתו היתירה (שלי"ה מס' שבת נר מצווה ג). ואין הכוונה לחידושים שדורשים יגיעה וצער, אלא חידושים משמחים, שיש בהם הבנות חדשות על החיים. ומי שאינו יודע לחדש חידושים, ילמד דבר חדש (מחזיק ברכה רצ, ה; כה"ח ה).

מי שיש לו ילדים, טוב שילמד איתם תורה בשבת, ותהיה לו בזה מצווה כפולה, שמצווה על האב ללמד את בניו תורה, שנאמר (דברים יא, יט): וְלִמְדֶתֶם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם. ואמרו חכמים (קידושין ל, א): "כל המלמד את בנו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו לימדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות", שנאמר (דברים ד, ט): "וְהוֹדַעְתֶּם לְבְנֵיכֶם וְלִבְנֵי בְנֵיכֶם". שעל ידי שהוא מלמד את בנו, התורה ממשיכה לעבור מדור לדור עד סוף כל הדורות. הוסיפו ואמרו חכמים (שם), שסבא שזוכה ללמד את נכדו תורה, זוכה למעלה גדולה בהעברת מסורת התורה, עד ש"מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני", שנאמר (דברים ד, ט-י): "וְהוֹדַעְתֶּם לְבְנֵיכֶם וְלִבְנֵי בְנֵיכֶם" וסמוך לכך נאמר: "יום אֲשֶׁר עָמְדָה לְפָנַי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחַרְב". וכיוון שהתורה ניתנה בשבת, יום השבת הוא היום המתאים ביותר להעברת מסורת התורה.

ג - שינה בשבת

מכלל מצוות עונג שבת - לישון בנחת, ואמרו: "שינה בשבת תענוג". אבל אין נכון לאדם לישון בשבת כדי לעבוד במוצאי שבת, כי בזה הוא הופך את השבת לנחותה מימות החול. וגם לא ישן בשבת כדי ללמוד תורה במוצאי שבת, כי בזה הוא מאבד את השעות הקדושות של השבת, שהלימוד בהן חשוב יותר מהלימוד שנלמד בימות החול (בא"ח ש"ש בהקדמה לשמות כתב על פי המקובלים, שהלימוד בשבת פועל פי אלף מהלימוד בימות החול. ועיין להלן כב, טו).

כמו כן אין נכון לאדם לעבוד יותר ביום חמישי ושישי, תוך מחשבה שישלים בשבת את שעות השינה שהחסיר. אלא להיפך, מצווה להתכוון בימות החול לשבת, להכין בימות החול את מאכלי השבת, לנקות את הבית, לכבס את הבגדים, לרוחץ את הגוף. ובוודאי שבכלל ההכנות לשבת, להגיע אליה רעננים ולא מותשים, כדי שנוכל להתרכז בלימוד, לכוון בתפילה ולהתענג בסעודות כראוי. רק בדיעבד במקרה שנוצר אונס והיה הכרח לעבוד יותר מן הרגיל ביום חמישי ושישי עד שהגיעו לשבת עייפים, מותר להשלים שעות שינה בשבת, אבל אסור לתכנן זאת מלכתחילה. וכל מה שאמרו ששינה בשבת תענוג, הכוונה שאם אדם רגיל לישון בכל יום כשבע שעות, אזי בשבת יישן כשמונה שעות, כדי להיות יותר נינוח ויותר רענן, אבל לא התכוונו שיהודים יהפכו חלילה את השבת לשפחה של ימות החול, שישלימו בה את שעות השינה שהחסירו בימות החול.

לגבי שינה בצהריים לגברים ישנם מנהגים שונים. הרמב"ם (שבת ל, י) כתב, שמנהג הצדיקים הראשונים שהיו משכימים בבוקר ומתפללים שחרית ומוסף, סועדים סעודה שנייה בביתם והולכים ללמוד בבית המדרש ברציפות עד לפנות ערב, ומתפללים מנחה וסועדים סעודה שלישית עד צאת השבת. ויש פוסקים שכתבו, שהרגיל לישון בצהריים, אל יבטל את שנתו, כי גם השינה מכלל עונג שבת (טור רצ). אלא שכמובן צריך להיזהר שהשינה לא תהיה מרובה עד שלא יוכל להקדיש את השעות הנדרשות ללימוד. שכבר למדנו (בהלכה א) שלכל הפחות צריך להקדיש בשבת שש שעות ללימוד התורה, ואם כן, ככל שאדם ישן יותר בצהריים כך עליו להוסיף יותר לימוד בליל שבת לאחר הסעודה או לפנות בוקר.

צריך להיזהר שלא לאכול יותר מדי בסעודות, מפני שאכילה מופרזת מעייפת מאוד, וגם אין ממנה עונג אמיתי, כי רק בשעה שהמאכלים עוברים בחיך נהנים מטעמם, אבל לאחר האכילה חשים כבדות ועייפות, ופעמים רבות גם דכאון, מפני שכל משאבי הגוף מגויסים לעיכול הכמות הגדולה מדי של האוכל. ולאחר אכילה שכזו גם אין כוח להתרכז בלימוד או לשוחח שיחה יפה ועמוקה עם

בני המשפחה. לפיכך צריך להיזהר מאוד שלא להפריז באכילה, כדי שהסעודה וכל מטעמיה יוסיפו מרץ וחיוניות ללימוד התורה. ומי שבכל אופן מתעייף מן הסעודה, יישן מעט אחריה, ויקום במרץ ללמוד תורה.

ד - דרשת השבת

הקפידו ישראל לקבוע דרשה חשובה בשבת, אליה היו הכל באים, ובה היו הרבנים דורשים בענייני הלכה ואמונה. ותקנה חשובה זו יסודה בהוראת ה' למשה בפרשת 'ויקהל': "אמר הקב"ה למשה: עשה לך קהילות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהילות בכל שבת ושבת ולכנוס בבתי מדרשות, ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר, כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בניי. מכאן אמרו: משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשים בענייניו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות חג בחג. אמר משה לישראל: אם אתם עושים כסדר הזה, הקב"ה מעלה עליכם כאילו המלכתם אותו בעולמו, שנאמר ואתם עדי נאם ה' ואני א-ל" (ילקו"ש ויקהל ת"ח).

אסור לקבוע סעודה בזמן הדרשה (שו"ע רצ, ב). ואמרו חכמים שזו אחת הסיבות לירידת אנשים עשירים מנכסיהם, ומשפחה אחת היתה בירושלים שקבעה סעודתה בזמן הדרשה, ובעוון זה נעקרה מן העולם (גיטין לח, ב).

סיפר רבי זירא, שבתחילה חשב שאותם האנשים הרצים לשמוע את הדרשה מחללים שבת, שאינם הולכים בנחת. אבל לאחר ששמע את דברי רבי יהושע בן לוי שאמר: "לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת", היה רץ גם הוא לדרשה (ברכות ו, ב). כיוון שהדרשה נועדה לכלל הציבור, קשה היה להתאים את רמתה לכולם, והיו כאלה שכבר ידעו את כל מה שהרב עמד ללמד, והיו שלא הבינו את דבריו. ועל זה אמרו חכמים: "אגרא דפירקא ריהטא", כלומר, עיקר שכר הדרשה על הריצה לקראתה (ברכות ו, ב). שעל ידי שאנשים רצים ומתקבצים לשמוע את הדרשה, נעשה כבוד לתורה, והשכינה שורה ביניהם, ומתוך כך הם זוכים להתחזק באמונה ולהתקשר יותר לתורה ולמצוות. מכל מקום גם מי שאינו משתתף בדרשה, צריך ללמוד תורה באותה שעה, ובשום אופן לא יקבע את סעודתו או יטייל בזמן הדרשה (מ"ב רצ, ז).

עיקר מגמת הדרשה ללמד את הציבור הלכה למעשה, ולהדריך את השומעים בדרכי ה', וכדברי חז"ל (ילקו"ש ויקהל תח): "ללמד להורות לישראל דברי תורה איסור והיתר". פעם הזדמנו רבי אבהו ורבי חייא בר אבא למקום אחד, דרש רבי אבהו בענייני אגדה ורבי חייא בענייני הלכה, עזבו רוב שומעיו של רבי חייא את דרשתו והלכו לשמוע את רבי אבהו. הקפיד רבי חייא על כך, מפני שרבי אבהו שינה מתקנת הדרשה, שנועדה בעיקר לענייני הלכה. ואף שרבי אבהו ניסה לפייסו, לא התפייס (סוטה מ, א). מן הסתם רבי אבהו סבר שהציבור נמצא במצב ירוד ולכן צריך לעודדו בענייני אמונה ואגדה, ואילו רבי חייא סבר שיש בכוחו לשמוע דברי הלכה.

למעשה, הכל תלוי בקהל ובמה שהוא צריך להשלמתו, ובדרך כלל צריך לשלב בדרשה דברי הלכה וטעמיה יחד עם דברי אמונה ומוסר, וכך נהגו רבים מגדולי ישראל (עיין טור או"ח רצ, ב"ח, מ"א, שועה"ר רצ, ג, ומ"ב ו).

על ראשי הקהילות מוטלת המצווה לחזק את לימוד התורה הציבורי בשבתות, ולקבוע שיעורים רבים ומגוונים, לגברים ונשים, למבוגרים וצעירים, בהלכה ואגדה, בתנ"ך ותלמוד, כדי שכל בני הציבור יוכלו להשתתף בשיעורים. ובכלל זה צריכים להתחזק בקביעת דרשה מרכזית עבור כלל הציבור, כדי לתת כבוד לתורה ולבצר את מעמדה.

מאמר ה':

מעלת לימוד תורה ביום שבת קודש

הזוהר הקדוש מפליג מאוד בשבח הזוכה לחדש חידושי תורה בשבת, וכתב בספר "יסוד ושורש העבודה" שהגם אם האדם לא יכול ואין ברוחו לחדש חידושי תורה בשבת – ילמד דבר חדש שלא ידע, או יקבל עליו בשבת הנהגה בעבודת ה' חדשה שלא נהג בה עד כה ונחשב לו כחידוש.

ועוד שם בספר "יסוד ושורש העבודה": אשרי אדם עוז לו ותושיה מתגלה חידושי אוריתא אליבא דאמת, ואשרי מי שעמלו בתורה ומיגע את עצמו לחדש איזה דבר חידוש בתורה הקדושה לפי האמת וכו', ומה גם שבשבת קודש, יום שיש בו מוסף, תיקונים גדולים בעולמות העליונים מחידושו יותר ויותר וכו'.

ובודאי הקדוש-ברוך-הוא אינו בא בטרונאי עם בריותיו לחדש דוקא חידוש נפלא מאוד, אלא לפי שכלו יהולל איש איש אל משא שכלו ורוח מבינתו יטוף, הן לברר איזה דינא דגמרא לפי האמת על פי פירוש תוספות ומפרשים, או לחדש פירוש אמיתי בפסוק של תורה, נביאים וכתובים.

גם נראה לי ברור, אם חושב אדם איזה שעה ביום שבת קודש לחדש בשכלו איזה הנהגה טובה בעבודת יוצרנו ובוראנו יתברך שמו ויתעלה, שיתנהג בהנהגה ישרה זו כל ימי השבוע, ולתת בהנהגה זו נחת רוח ליוצרו ברוך הוא וברוך שמו, הן בהנהגת הדיבור למעט בכל יכולתו, הן בהנהגות התמדת לימודו יותר מימים שחלפו ועברו, הן בהנהגות כוונת התפילה או בברכת הנהנין וכיוצא אף בהנהגת אכילה ומשתה, גם במשה ומתן או ביגיע כפיו שלו לעסוק בה באמונת לב על צד ההתר, זה ברור שמלאכת מחשבת ישרה כתורה יחשב, והבורא יתברך שמו ויתעלה ישתעשע בחידוש זה בפמליא שלו וכו'. נמצא אם חידש אדם בשבת קודש איזה הנהגה טובה – אין לך חידוש תורה גדול מזה. דקבלה שאדם מקבל עליו בשבת להיות שומר ומקפיד עליו בימות החול, יש לו על זה סיעתא דשמיא גדולה שיזכה לקימה, כיוון שכל שנולד ונוצר בשבת יש בו ברכה. שבת – ממנו מתברכין כל שתא יומין, והוא מקור הברכות ברוחניות ובגשמיות. ועוד יותר יש כאן: אם בגשמיות אנו אומרים שהשבת מקור הברכה לימות החול לברכת שפע פרנסה ובריאות, כל שכן ברוחניות, שהשבת כולה רוחנית, וודאי יש בכוחה להשפיע ברכה להצלחת התורה ויראת שמים בימות החול כפי שמכין עצמו בשבת.

מאמר ו':

פרק י' - לימוד תורה בשבת

א. אמרו רבותינו זיכרונם לברכה: לא ניתנו שבתות וימים טובים לעם ישראל, אלא כדי שיעסקו בהם בתורה הקדושה

ועל כן חייב כל אדם לנצל את יום השבת ללימוד התורה, וירבה ללכת לשיעורי תורה כפי יכולתו, ולא יבזבז את זמנו בשינה מרובה ובטיולים ובפיצוח גרעינים וכדומה

1. ירושלמי (שבת פרק טו). וידועים דברי רבינו יוסף חיים בספרו בן איש חי (שנה שניה פרשת שמות) בשם המקובלים, שגדול הפועל הנעשה מעסק התורה ביום שבת, אלף פעמים יותר מן הנעשה מעסק התורה של ימי החול.

בעל בית ילמד בשבת יותר מתלמיד חכם

כתב בספר בית הבחירה למאירי (שבת קיח): מצות עונג שבת גדולה עד מאד, וענינה הוא לפי ממונו של אדם, ולפי מה שרגיל בו בחול, והוא שאמרו אפילו דבר מועט ועשאו לכבוד שבת, הרי קיים מצות עונג שבת. ובירושלמי אמרו במה מענגו, מר אמר בשינה, ומר אמר בתלמוד תורה, ולא פליגי, כאן בתלמיד כאן בבעל הבית.

ופירשו בה רבותי, שהתלמיד מענגו בתלמוד תורה ובעל הבית בשינה, ואני אומר הפך הדברים, שהתלמיד ששונה כל ימי השבוע מקיים בשבת עונג שינה, שלא יהא שכלו לואה יותר מדאי, אבל בעל הבית שמתעסק כל ימות החול בעסקיו, ראוי לו להתעסק מעט בשבת בתלמוד תורה דרך עונג, והוא שראיתי שם "לא ניתנו ימים טובים ושבתות אלא לעסוק בהם בדברי תורה" על ידי שהוא טורח בחול ואין לו פנאי, ניתנו לו ימים טובים ושבתות לעסוק בהם בדברי תורה.

ואף במדרש מתן תורה כתוב: רבי יוחנן בשם רבי יוסה אומר, לא ניתנה שבת אלא לתענוג, רבי חגאי בשם רבי שמואל אומר, לא ניתנה שבת אלא לתלמוד תורה, ולא פליגי, מאן דאמר לתענוג, אלו תלמידי חכמים שיגיעים בתורה כל ימי השבוע ובשבת מתענגים. מאן דאמר לתלמוד תורה, אלו הפועלים שעוסקים במלאכתן כל ימות השבוע, ובשבת באים ומתענגים בתלמוד תורה. ע"כ.

נמצאנו למדים, שחלה חובה על בעלי בתים ללמוד תורה בשבת יותר מאשר חלה חובה על תלמידי חכמים, שהרי יום שבת הוא המבחן האמיתי לבעלי בתים האם עוסקים בתורה או לא. ועיין בשו"ת דור רביעי (ח"א סימן לו) שכתב תוכחת מגולה לאותם חסידים שכל ימות השבוע עוסקים במסחר, ובשבת מתוועדים יחד כדי לרקוד ולפזז ולכרכר, במקום להקדיש זמן ללימוד התורה. ע"ש.

2. לחיבת הקודש אמרתי להעתיק את דבריו הנפלאים של רבינו החפץ חיים זיע"א בספרו היקר שם עולם (חלק א פרק ה), וזה תוכן דבריו:

אמרו חכמינו במדרש, שהתורה שאלה את השם יתברך, כשישראל יכנסו לארץ, זה רץ לזיתו וזה רץ לכרמו, ומה יהיה עלי? השיב לה: שבת יהיה בן זוגך. וכעין זה כתוב בירושלמי, לא ניתנו שבתות לישראל אלא כדי לעסוק בהם בתורה.

והענין הוא, מפני שכל ימות החול ישראל טרודים במלאכתם, ואין להם פנאי לעסוק בתורה בקביעות, ובשבת הם פנוים ממלאכה ויכולים לעסוק בה כראוי. ומשום זה אמרו בגמרא (גיטין ל"ז) שאחד מהדברים הגורמים לאנשים לרדת מנכסיהם, הוא בגלל שקובעים סעודה בשעה שדורשים בבית המדרש בשבת בדברי תורה ברבים כנהוג בזמנינו.

וזוהי תוכחת מגולה לאותם האנשים שמטיילים בעת ההיא בשווקים וברחובות, כי אפילו סעודת שבת שהיא מצוה, אסור אז לאכול מפני ביטול תורה, וכל שכן לטייל ולהרבות אז בשיחה בטלה שאסור.

והנה הכתוב אומר: "בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך", והכוונה, שבכל פעולותיו שעושה בעסקיו ובענייניו, יכוין שרוצה להשתכר כדי שיהיה לו במה לחיות, ויוכל לעבוד את השם יתברך בלימוד התורה ובקיום המצות, וממילא מחשיב לו השם יתברך את כל דרכיו שהם ישרים ותמימים, ומקבל שכר עבור כולם.

וכל זה דוקא אם בעת שנשאר לו פנאי ללמוד או ביום שבת שהוא בודאי בטל ממלאכתו, הוא רץ ללימוד התורה. אבל אם כשיש לו פנאי הוא עוסק בטיול ובדברים בטלים, אז לא די שהוא מפסיד אלו השעות שלא למד, אלא הוא מפסיד את כל פעולותיו של כל ימות השבוע, ולא יקבל עליהם שכר.

והרי דבר זה דומה למי שבנה חצר גדולה, והוציא עליה מאתיים אלף זהובים עד שגמר לבנותה, והיו בה עשרים חדרים להשכרה, כדי שיוכל להשכירם להרוויח מהן כסף. ואחר שגמר ושיפץ אותה כהוגן, נטרפה דעתו וסגר את כל החדרים שבחצר, ולא נתן לשום אדם להיכנס בהן כל השנה בלי שום טעם. פגש בו איש אחד ואמר לו: הוי סכל, הפסדת מאתיים אלף זהובים בחינם, כיון שהחצר עומדת סגורה כל השנה.

כן הוא ממש הדבר הזה, אם בעת שהוא בטל ממלאכתו כגון ביום השבת וכדומה, הוא רץ ללימוד התורה, אם כן היתה תועלת בכל פעולותיו שעשה כל ימות השבוע, ויכול השם יתברך להתחסד עמו ולחשוב כל פעולותיו שעשה עד היום גם כן לדרכים ישרים. אבל אם עוסק בענייני הבלים, ממילא ניכר שכל פעולותיו שעשה עד עתה, לא היו לכבוד השם יתברך כלל, אם כן לשוא היה כל עמלו עד עתה.

היוצא מדברינו, שצריך האדם להתחזק בכל כחו, שלא ילך אצלו יום השבת לענייני ריק, אלא חוץ מסעודת שבת ושינה לפי מה שהוא צריך לבריאותו, יראה לעסוק בתורה ותפילה, ואז על ידי זה גם ששת ימי החול יהיו חשובים אצלו עבודת השם ויקבל עליהם שכר. עכת"ד. ישמע חכם ויוסף לקח.

מעלת המשתתף בשיעור תורה

ב. כל המשתתף בשיעור תורה, ושומע דרשה מפי החכם במוסר ובאגדה, ועונה "אמן יהא שמיא רבה" על הקדיש שלאחר הדרשה, מוחלים לו על כל עונותיו, ומבטלים מעליו גזירות קשות ורעות לפיכך חובה קדושה להשתתף בשיעורי תורה בשבת, וכל מי שאינו משתתף בשיעור תורה בשבת, אלא יושב בביתו ומתעסק באכילה ושתיה ובדברים בטלים, סופו שירד מנכסיו, ונעקר מן העולם חס ושלום.

3. ראה במדרש משלי (פרק י'): אמר רבי ישמעאל, בא וראה כמה קשה יום הדין שעתיד הקדוש ברוך הוא לדון את האדם בעמק יהושפט. בא מי שיש בידו הלכות, אומר לו הקדוש ברוך הוא: בני, למה לא למדת אגדה, הלא בשעה שהחכם יושב ודורש ברבים, אני מוחל ומכפר כל עונות בית

ישראל, ובשעה שעונים אמן יהא שמיה רבה שלאחר לימוד אגדה, אני מבטל מעליהם כל גזרות קשות ורעות. ע"ש.

ורבינו חיים פלאג'י בספרו כף החיים (סימן כט אות ד) כתב, שהשומע דרשת חכם בשבת, היא רפואה לאוזן יותר מכל האברים. ע"ש. ובשו"ת זכרון יהודה (ח"א סימן קעא) כתב, שמחוייבים הבעלי בתים לבוא לשמוע הדרשה בשבת. ועיין בשו"ת קול מבשר חלק ב (סימן כח אות יט) מה שכתב בזה, ואחר המחילה מכת"ר אין דבריו מוכרחים. כיעו"ש.

4. במסכת גיטין (לח:): אמר רבה, בגלל שלושה דברים יורדים בעלי בתים מנכסיהם, ואחד מהם מפני שקובעים סעודותיהם בשבת בזמן שהחכם דורש דרשה לרבים, והיה להם להקדים או לאחר את סעודתם. ואמר רבי יוחנן, שתי משפחות היו בירושלים, ואחת מהן קבעה סעודתה בשבת, ונעקרה מהעולם.

להיות ער כל ליל שבת

ג. אסור לאדם להיות ער בליל שבת כדי ללמוד תורה כל הלילה, משום שגורם צער לעצמו, ומתבטל ממצות עונג שבת [5]

אולם אם אינו מצטער בכך, ואינו מרגיש עייפות אלא אדרבה מרגיש הנאה ועונג מהלימוד, רשאי להיות ער כל הלילה ולעסוק בתורה [6]

ועל כל פנים, ראוי ונכון שישן כמה שעות, ולא יהיה ער לגמרי במשך כל הלילה, כדי שלמחרת לא יגרם לו הפרעה בתפילה, ובלימוד התורה, ובשאר מצוות היום [7]

5. הנה בשו"ת תורה לשמה (סימן תמט) הביא דברי האר"י ז"ל בשער רוח הקודש, שמי שנעור כל הלילה ולא ישן כלל, ועוסק בתורה כל אותה הלילה, יהיה נפטר מעונש כרת אחד אם נתחייב, וכל לילה אחת פוטר כרת אחד. ע"כ. ועל כן המנדד שינה מעיניו כל הלילה כולה, ודאי מצוה קעביד שתועיל לו לכפרה לתיקון כרת.

ואף שהנעור כל הלילה, הוא מפסיד אותו הלילה התיקון הנעשה על ידי השינה, מכל מקום מי שהוא צריך לתיקון כרת, אפשר שהשכר שהוא נשכר מנידוד שינה לענין תיקון כרת, יכריע את ההפסד הזה. ועל כל פנים, לא ירבה לעשות תיקון זה בכל שבוע, אלא די לעשותו פעם אחת בחודש [בליל ערב ראש חודש].

אולם בליל שבת ודאי אסור לעשות תיקון כרת לנדד שינה מעיניו, והרי זה חשיב כאילו מתענה בשבת שמצער עצמו בשבת, וה' לא ציוה בזה, ולא ניחא ליה לקודשא בריך הוא בזה מכמה טעמים. ולכן אותם הנוהגים לעשות תיקון זה לנדד שינה מעיניהם בליל המילה וכן בליל יארצייט של הוריהם, אם אירע לילה זה בשבת ויום טוב, לא יעשו כן לנדד שינה מעיניהם כל אותה הלילה. עכת"ד.

וכן בקודש חזיתי למרנא ורבנא רבי חיים פלאג'י בשו"ת לב חיים (סימן קפ) שנשאל בנידון דידן, וכתב לאסור איסור בזה, מכיון שאמרו בילקוט ראובני שינה בשבת תענוג אפילו ביום, כל שכן בלילה, שיש צער הגוף לפי שלא ישן, ואינו יכול בשבת לעשות דבר שמצער את גופו, משום עונג

שבת. וכבר כתב המאירי לבאר את המשנה באבות: "הנעור הלילה וכו' הרי זה מתחייב בנפשו", רוצה לומר "כל הלילה", כי התעוררות יותר מדאי תזיק מאוד, והשיעור המוגבל להתעוררות הלילה ללימוד תורה, הוא בכדי שישן 8 שעות. ע"כ. ומאחר שחוסר שינה בלילה גורם הזק לגוף, בודאי לא נכון לעשות כן בשבת. ע"ש.

וכעת ממש ראיתי לגאון רבי חייא פונטרימולי בשו"ת צפית בדבש (סימן כד) שכתב גם כן, שהשכל מחייב לאסור איסור לענות נפשו בליל שבת על ידי שמנדד שינה מעיניו, ובפרט שהמאכל מביא את השינה, ומי יתיר להם צער גדול כזה בליל התענוג [ליל שבת], וכידוע צער השינה קשה יותר מצער התענית, ואם אסרו להתענות בשבת, ודאי שאסור לנדד שינה בליל שבת. ומה גם שידוע כי אדם שהיה נעור כל הלילה, גם ביום אין גופו בקו הבריאות אפילו שישן, ואינו יכול לקיים סעודת שבת כראוי.

ואף שנהגו ישראל להיות ערים בליל שבועות אפילו שחל בשבת, מכל מקום שונה ליל שבועות מליל שבת, משום שבליל שבועות יש בו סודות גדלים, שעל ידי נדידת השינה ולימוד התורה בעשרה הנעשה באותו הלילה, מתקנים תכשיטים לכלה, וכמה מעלות טובות מפורשות בזוהר הקדוש על ענין הלימוד כל הלילה בליל שבועות, וכבר נודע המעשה שאירע לרבינו הקדוש מן הבית יוסף זיע"א. וכיון שנעשה תיקון גדול בשמים, כדאי להצטער צער מועט כדי להשיג המעלה הגדולה ההיא, ודמי למה שכתבו הפוסקים שמי שיש לו עונג על ידי הבכיה, מותר לו לבכות בשבת. עכת"ד.

ועיין בשו"ת מנחת יצחק (חלק ג סימן כא) שנשאל אם מותר לקחת כדור בליל שבת כדי להפיג השינה וללמוד כל הלילה, והשיב, שאף שבשבת דרך התלמידי חכמים לטרוח בלימודם, ולנדד שינה מעיניהם, מכל מקום בודאי כל זה רק אם פחו וראשו עימו, אבל לא לעשות תחבולות אשר יש על זה שאלה על פי הדין. ע"ש. ונראה שכונתו שאכן דרך החכמים לנדד שינה בלילה, אבל לא בכל הלילה, ולכן אין להיות ער כל הלילה כדי לעסוק בתורה.

6. הנה הגאון רבי שריה דבלצקי בספרו זה השלחן (חלק א סימן רצ) הביא דברי הרמ"א, שמי שרגיל בשינת צהריים, לא יבטלנה בשבת, כי עונג הוא לו. ועל פי זה כתב שאסור להיות ער כל ליל שבת קדש אפילו כדי לעסוק בתורה, שאם הרגיל בשינת צהריים לא יבטל את שינתו, כל שכן שאין לבטל שינת הלילה. וכן כתב כף החיים (סימן רפ סק"ה) בשם פתח הדביר. ועיין רש"י בכתובות (סב:), שכתב, שערב שבת הוא ליל תענוג ושבתה והנאת הגוף. ע"כ.

ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק ז סימן כג) כתב להעיר על דברי הרב 'זה השלחן', שהפריז על המדה לפסוק בסכינא חריפא לאסור להיות ער כל ליל שבת אפילו כדי לעסוק בתורה. ומה שהרמ"א אסר לבטל שינת צהריים למי שרגיל לישון, יש לדחות שאין משם ראייה לאסור להיות ער בליל שבת בכדי לעסוק בתורה, משום ששם מדובר באדם שמבטל שינה ועל ידי כך מתבטל מעונג שבת לגמרי. אבל כשרוצה לבטל שינה כדי להתענג במקום זה על דברי תורה, באופן כזה מותר בודאי לבטל שינה ולהתענג על התורה.

ומה שכתב בספר כף החיים בשם פתח הדביר שאסור להיות ער בערב שבת, עיינתי שם וראיתי שכל האיסור הוא דוקא כשמצער עצמו בנדידת השינה, ומה גם שיכול לגרום לעצמו נזק

בבריאותו, ולא יוכל לקיים מצוות ג' סעודות. אבל באופן שמחיבוב הלימוד אינו מרגיש שום צער ונזק במה שהוא ער, מודה הרב שאין חיוב לישון כדי לקיים עונג שבת בשינתו.

ולפי זה יש ליישב כיצד היו הזקנים מסובים בליל פסח, ומספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה [כמוזכר בהגדה של פסח], והרי אסור לנדד שינה ביום טוב. ויש לומר שלא היה להם צער מכך, כי מחיבוב המצוה, לא הרגישו איך הזמן עובר, עד שעלה עמוד השחר. ועל כן נראה, שאין כל איסור להיות ער בליל שבת וללמוד ולחדש חידושים בתורה, כל שאינו מצטער מזה והשינה אינה אונסתו, ומה גם כשזה עוד עונג לו. והוא היתר גמור. עכת"ד.

7. כן כתב בספר ילקוט יוסף (סימן רצ סעיף יא) בשם מרן הראשון לציון שליט"א.

לימוד בעיון

4. תלמיד חכם שרוצה לעסוק בתורה בעיון ופלפול ביום השבת, כפי שרגיל ללמוד בימות החול, רשאי לעשות כן אף שמאמץ ומיגע את מוחו, ואין זה נחשב לביטול עונג שבת [8]

8. הנה בגמרא שבת (ק"ט:), אמרו על רבי זירא, שכאשר היה רואה זוגות זוגות של חכמים שמדברים בדברי תורה ביום שבת, היה אומר להם: בבקשה מכם, לכו והתעסקו בעונג שבת, ואל תחללו את השבת. ומרן החיד"א בספרו מחזיק ברכה (סימן רצ אות ו) כתב בשם היעב"ץ, שתלמיד חכם העוסק בתורה בעיון בשבת, מחלל שבת, והביא לזה ראיה מרבי זירא שהיה מוחה בחכמים שהיו מתפלפלים בניהם בשבת.

והרב חיד"א שם, יצא העירי'ה על דבריו, וכתב שעמו הסליחה, וכונת רבי זירא היא, שעל ידי שעסקו בתורה, היו נמנעים מלכבד ולענג השבת, ולכן העיר להם שלא יעסקו בתורה על חשבון מצות עונג שבת. אבל תלמיד חכם המענג את השבת באכילה ושתייה, לאחר מכן יוכל לעיין ולפלפל, והס מלהזכיר שהוא מחלל שבת חס ושלום.

ובעיר גדולה לאלקים 'קושטנדינה' בזמן גדולי הדור, היו באיזה מקומות קובעים ישיבה ללימוד ש"ס, ומפלפלים ביום שבת כמה תלמידי חכמים שבכפר ההוא, ושמענו כי הן עוד היום כה יעשה. וכן בעיר הקודש ירושלים אבותינו ספרו לנו שבישיבת הרב פרי חדש, היו מפלפלים בעומק הדין, וכן ראיתי שנהגו אחריו כמה ראשי ישיבות. אולם אם התלמיד חכם אינו רוצה לטרוח ביום השבת ללמוד בעיון, ולומד דרשות או גורס תלמוד וכדומה, שפיר דמי. ע"ש. וכן פסק בשו"ת יביע אומר (ח"ב סימן יח).

לדרוש בהלכה ובאגדה

ה. אף שנתבאר שמותר בשבת לעסוק בעיון ובפלפול כפי שרגיל בימי החול, מכל מקום ראוי ונכון שתלמידי חכמים יעסקו בשבת במדרשים ואגדות חז"ל וכדומה, כדי שיוכלו לדרוש לציבור בדברים המושכים את הלב, ולהדריכם בדרך הישרה [9]

9. כן כתב המחזיק ברכה (שם), והעיד בגודלו שכן הוא מנהג רוב התלמידי חכמים בכל המקומות שעבר בהם. ע"ש. וכן כתב בשו"ת יביע אומר (חלק ב סימן חי), והביא מה שאמרו באבות דרבי נתן

(ס"פ כט), שכל מי שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, לא טעם טעם של יראת חטא. וכל מי שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, לא טעם טעם של חכמה. עוד אמרו שם, כל שיש בידו מדרש ואין בידו הלכות, זה גיבור ואינו מזויין. וכל שיש בידו הלכות ואין בידו מדרש, חלש וזיין בידו. יש בידו זה וזה, גיבור ומזויין. ע"ש.

ואמרו בספרי (פרי' עקב), שלא תאמר למדתי הלכות די לי, תלמוד לומר: "כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת", כל המצוה - למוד מדרש הלכות ואגדות. ע"ש. ועל ידי זה יקנה השתלמות לדרוש לרבים ולהדריכם ביראת השם, ולהוכיחם בדברי אגדה המושכים את הלב כמבואר בחגיגה (יד).

וכן בגמרא סוטה (מ). מסופר שרבי אבהו ורבי חייא הזדמנו למקום אחד, רבי אבהו דרש באגדה, ורבי חייא דרש בהלכה, עזבו כולם את רבי חייא והלכו לשמוע את רבי אבהו, מפני שלב האנשים נמשך יותר לדברי אגדה מאשר להלכה ופלפול.

1. דרשן הדורש לרבים ביום שבת, יערב בדרשתו גם הלכות נחוצות, כדי להדריך את הציבור בדרך הישרה, ולהרים מכשול מדרכם, ואין להסתפק רק בחידושים על פרשת השבוע וסיפורי מעשיות וכדומה [10]

10. איתא בילקוט שמעוני (ויקהל רמז תח): אמר הקדוש ברוך הוא למשה, עשה לך קהלות גדולות, ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהילות בכל שבת ושבת, ולכנוס בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר, כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בני. ע"כ.

ומשמע שעיקר הדרשה היא כדי ללמד את העם הלכות שבת ושאר הלכות נחוצות, כדי שידעו את האסור והמותר. ובסנהדרין (לח): אמר רבי יוחנן: כשהיה רבי מאיר דורש לרבים, היה דורש שליש בהלכה, ושליש באגדה, ושליש במשלים.

וכתב הבית חדש (סימן רץ), דמה שכתב הטור שצריך לקבוע מדרש להודיע לעם את חוקי האלוקים ואת תורותיו, כוונתו לבאר שקביעות מדרש אינו לדרוש באגדה דוקא, אלא דינים והלכות. ומקורב נתפשט לדרוש כל הדרשות באגדות ולא בדינים והלכות כל עיקר, וזה נגד דת תורתנו הקדושה, שעיקר הדרשה להורות הלכות שבת והאסור והמותר, וגם להמשיך את לב השומעים באגדות המדריכים ליראת ה' ולמונעם מחטוא לפניו יתברך. ולא שיכוין להראות את עצמו שהוא חכם ויודע לדרוש פסוק או מאמר בכמה פנים. ע"כ.

ואף האליה רבה (שם סק"ה) שכתב, שאולי מאחר שיש עתה ספרים לעמי הארץ, שיכולים כולם לקרות בהם, סמכו הכל לדרוש באגדה. נראה שאין זה אלא לדונם לכף זכות, אבל בודאי שהדרך הישרה והנכונה ללמד דעת את העם בדינים והלכות.

וכן כתב הפרי חדש (יו"ד סימן פד) בהלכות תולעים, שצריך לדרוש לעם בהלכות תולעים וכדומה, יותר מלדרוש להם פשטים. ע"כ. וכן תחזה במחזיק ברכה (סימן רץ סק"ג), שעיקר הדרוש יהיה להזהיר את כל תוקף העבירות שאדם דש בעקביו וכמה דינים שנכשלים בהם. ע"ש.

ובשו"ת יביע אומר (חלק ב סימן יח) אחר שהביא כל זה, סיים שאשר על כן, מן הראוי למנות דוקא תלמידי חכמים בקיאים בהלכות, לעמוד ולדרוש בהם לפני הקהל מדי שבת בשבתו. ומכל מקום יהיה כל זה יחד עם דברי אגדה, כדי למשוך לב העם. ע"ש.

וראה בשו"ת זכרון יהודה (גרינוולד ח"א סימן קעא) שהעיר, שאותם המוסרים שיעור בהלכה לבעלי בתים, לא יאמרו להם הרבה הלכות בפעם אחת, עי על ידי זה שוכחים ומערבבים ההלכות. ורבינו בעל מחצית השקל זצ"ל, היה לו קביעות לעמוד בפתח חדרו ולדרוש "הלכה אחת" לפני העם שמתקבצים בכל שבת, וכך היה עושה בכל שבת, כי הלכה אחת זוכרים היטב. וממנו יראו וכן יעשו. ע"ש.

חלק ד: סיפורים / משלים

מאמר א / משל

על חיוב עסק התורה בשבת מחמת היות האדם פנוי ביום זה ממלאכתו,

המשיל ה'מגיד מדובנא' את המשל הבא: משל לאחד שהרחיק נדוד, ויעזוב משפחתו וכל בית אביו לגור בארץ אחרת, והיו עיניו נשואות וכלות, אולי יראה איזה אורח הבא מעיר מולדתו, למען ישאל את פיו על בני משפחתו, ולא עלתה בידו.

לימים בא עני אחד הסובב ומחזר על הבתים, והנה כבואו אל ביתו, הכיר בו כי הוא מעיר מולדתו, וישמח מאד לקראתו, ורצה להשתעשע עמו, לשאול אותו על בית אביו ומשפחתו הכבודה. ויאמר אליו העני, מדוע תעצרני, הלא לעשות מלאכתי באתי, הנה למה תגרום לי הפסד? ויאמר לו, אם כן הגידה נא לי כמה עלה בדעתך לקבץ פה? אמר לו, ב' ג' זהובים. אמר לו, הא לך ג' זהובים ושבה עמדי. ויעש כן וישב עמו.

והתחיל לספר לו עסקי משפחתו ואודותיהם ושלוש בניהם. ויהי אך התחיל לספר, נפלה עליו תרדמה, והוא יושב ומתנמנם. ויאמר, אחר כי זכיתי להיות לי מקום לנוח בו, אבקש את הבעל הבית ויתן לי מקום מנוחה ואשכבה ואישן. כעס עליו בעה"ב ויאמר: הלא אנכי עשיתי אותך איש בטל היום הזה למען הפיק טובתי, למען תספר לי משלום משפחתי והקרובים אל ביתי, ועתה מה לך לנוח, או מדוע תשכב ותרדם.

הנמשל, הקב"ה נתן לאדם נפש עליונה חצובה מתחת כסא כבודו, ונתרחקה ממעונתה, ובכל ימי השבוע, גם כי הקב"ה "משתוקק לשמוע טובות ממנה, אך האדם טרוד בעסקיו, לכן הגביל להשתעשע עמנו ביום השבת מכל טרדה, ונוכל להשתעשע בקרבת ה' ית"ש, ולשוש באהבתו, ע.כ.
